

Afganistan Türkmen Kızları ile İlgili Gelenek ve Görenekler

Traditions and Customs Relating to Turkman Girls in Afghanistan

Mohammad Bashir YAWAR*

Öz

Türkmenler başkent Kabil olmak üzere Pervan ilinin Türkmen Dere bölgesinde ve Hilment ilinde bulunup yoğun olarak Afganistan'ın kuzeydoğusundan kuzeybatısına kadar uzanan coğrafi bölgelerde yaşamaktadırlar. Türkmenlerin büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşayarak tarım, hayvancılık, dericilik, halıcılık meslekleriyle uğraşırken sayıca az olan Türkmenler ise büyük şehirlerde ticaret yapmakta ve devlet memuru olarak geçimlerini sürdürmektedir. Çoğu kırsal bölgelerde bulunan Afganistan Türkmenleri, geçmişten günümüze kadar kimliğini, tarihini, dilini, kültürünü, gelenek göreneklerini muhafaza etmeye çalışmışlardır.

Bu çalışmada Afganistan'da bulunan Türkmenlerin boylarına ve onların yerleşim yerlerine kısaca göz atılarak Türkmenleri ile ilgili gelenek ve görenekler anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamız bebeklik ve ergenlik dönemleri ile ilgili adetler ve gençlik dönemiyle ilgili adetler olmak üzere iki ana başlık altında incelenerek çalışmada Afganistan Türkmenlerinin günlük hayatında uygulanan merasimler yansıtılmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Türkmenler, Türkmen Kızları, Merasim.

Abstract

Turkmens are predominantly residing in the capital Kabul, Turkmen Dere region of the Pervan province, as well as in the Hilment province, and they are living intensively in the geographical areas stretching from northeastern to northwestern Afghanistan. While the majority of Turkmens live in rural areas and

---

* Öğretim Görevlisi, Jawzjan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkmen Dili ve Edebiyatı Bölümü; moh.bashiryawar@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3184-2772

engage in farming, animal husbandry, leatherworking, and carpet weaving as their occupations, but the small number of Turkmens residing in big cities are involved in trading and work as government officials to sustain their livelihoods. Afghan Turkmens, most of whom are located in rural areas, have tried to preserve their identity, history, language, culture and customs from past to present.

In this study, we tried to explain the traditions and customs of the Turkmens by briefly taking a look at the Turkmen tribes and their settlements in Afghanistan. The study was examined under two main headings: customs related to infancy and adolescence and customs related to youth, and an effort was made to reflect the ceremonies practiced in the daily life of Afghan Turkmens.

Keywords: Afghanistan, Turkmens, Turkmen Girls, ceremonies.

Giriş

Afganistan, farklı etnik gruplarla birlikte çeşitli gelenek ve görenekleri de barındıran bir ülkedir. Türkmenler genellikle Afganistan'ın kuzey, batı ve merkezî bölgelerinde yaşamaktadırlar. Afganistan'da bulunan Türkmenler, tarım, hayvancılık, halıcılık ve ticaret alanlarında geçimlerini sağlamaktadırlar (Yaver, 2021: 81-83). Afgan Türkmenleri tarafından üretilen halılar; dünya pazarlarını renklendirmiş ülkenin önemli gelirinin bir bölümünü oluşturmaktadır (Rasekh Yıldırım, 2015: 206). Son yıllarda bir yandan dünya pazarlarında halının değer kaybetmesi öte yandan da Türkmenlerin yaşadığı bazı bölgelerde su yetersizliği, onların günlük hayatını olumsuz etkilemiştir. Su yetersizliği, bölge halkının çoğunun geçim kaynağı olarak bilinen tarım ve hayvancılık sektörüne ciddi zarar vermiştir. Bu durum, bölge halkının çoğunun işsiz kalmasına neden olmakla beraber onların sosyal, ekonomik, eğitimsel, kültürel vs. durumlarına da olumsuz etki bırakmaktadır (Yaver, 2021: 80-81).

Bu çalışmada, Afganistan'da bulunan Türkmenlerin yaşam yerleri ve Türkmen boylarıyla birlikte Türkmen kızlarına ilişkin gelenekler hakkında kısaca bilgi verilecektir. Genel olarak bu çalışmada, Türkmen kızlarıyla ilgili adetler dikkate alınarak iki başlık altında anlatmaya çalışılmaktadır. Birinci başlık altında, bebeklik dönemine ilişkin adetler, ikinci başlık altında ise

gençlik dönemine ait adetler ile ilgili bilgi verilecektir. Metin başlıkları Türkiye Türkçesiyle verilerek Türkmen Türkçesi karşılığı ise metin içinde kelime anlamıyla birlikte verilecek ve anlatmaya çalıştığımız adetler hakkında da kısaca bilgiler verilecektir. Önce de belirttiğimiz gibi Afganistan Türkmenlerin büyük kısmı tarım, hayvancılık, dericilik ve halıcılıkla uğraşarak köylerde bulunmalarından dolayı adetlerinin, gelenek göreneklerinin oldukça koruduklarını görmekteyiz. Çalışmamızın temel amacı da bu bölgelerde bulunan Türkmenlerin kızlarıyla ilgili adetlerinin nasıl ve ne zaman uygulanması olacaktır. Çalışmada anlatmak istediğimiz adetler için Faryab iline bağlı Hançarbag ilçesinde bulunan Türkmenlerin adetleri esas alınmıştır. Afganistan Türkmenlerinin gelenekleri üzerine fazla bilimsel çalışma yapılmadığı için bazı bölge halkının bilgilerine başvurulmuştur. Aynı zamanda yazarın kendisinin de adı geçen bölgeye mensup olması dolayısıyla merasimler hakkında bazı bilgilere vakıftır.

1. Afganistan

Afganistan İslam Cumhuriyeti¹ denize sınırı olmayan, Asya'nın güneyinde bulunan bir ülkedir. Ülkenin kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan yer almakta olup, kuzeydoğusunda Çin (Doğu Türkistan), güneydoğusunda Pakistan ve batısında da İran bulunmaktadır.

1.2. Afganistan Türkleri

Afganistan birçok etnik grupların bulunduğu bir ülkedir. Bu etnik gruplar ülkenin Anayasa'sının dördüncü maddesinde, Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluç, Peşeyi, Nurustani, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Gucer, Barahavi ve diğerleri olarak sıralanmıştır.

Nüfus sayısı tam olarak kesin olmamakla birlikte 31 milyon civarında tahmin edilmektedir. Peştun ve Taciklerden sonra en kalabalık etnik grup, Türklerdir. Afganistan Türklerini, Türkmenler, Özbekler, Kırgızlar, Kazaklar, Kızıbaşlar ve Avşarlar oluşturmakta olup, nüfuslarının 9 milyondan fazla olduğu söylenmektedir (Abdulla, 2017: 10).

---

¹ Bu makale, Afganistan'ın 2021 yılında yeniden Taliban'ın eline geçmesinden önceki durumu esas alınmıştır.

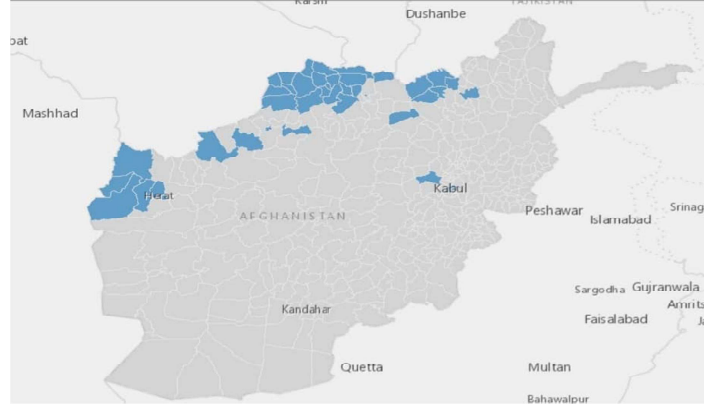
1.3. Türkmen Boyları ve Onların Yerleşim Yerleri

Türkmenler sadece Afganistan'da değil, belki Türkmenistan'da, Özbekistan'ın Harezm, Buhara, Surhanderya bölgeleri ve Karakalpakistan Özerk Cumhuriyetinde, Rusya'da Dağıstan'ın kuzeyi, Estarapul bölgesinde, Tacikistan'ın Cenni Köl bölgesinde, İran'da, Suriye'de, Irak'ta, Türkiye'de ve dünyanın farklı bölgelerinde yaşamaktadır (Rasekh Yildirim, 2015: 197).

Türkmenler dünyanın farklı yerlerinde bulunup, Afganistan'ın da çeşitli bölgelerinde yaşamaktadır. Türkmenler, genel olarak Afganistan'ın kuzeybatı, kuzeydoğu ve merkezi bölgelerinde hayat sürdürmektedir. Ancak Türkmenlerin yoğun olarak buldukları bölgeler şunlardır: Faryab iline bağlı olan (Andhoy, Hançarbag, Kurgan, Karamkul, Devletabad, Bilçirag, Kaysar ilçesinin Şah köyü) ilçelerinde, Cevzican iline bağlı olan (Hamyap, Karkin, Aqça, Mengecik, Murdiyan, Fayizabad, Hanaka, Hoca Duku, Şebirgan şehri, adı geçen Hamyap ve Karin'in nüfüsünün tümü Türkmendir) ilçelerinde, Balh iline bağlı (Mezar Şerif şehri, Hayratan, Balh, Devletabad, Çayı, Şordepe, Kelder, Çimtal, Çarbulek) ilçelerinde, Kunduz iline bağlı olan (Kunduz Şehri, Kalayzal, İmam Sahip, Çar Dere, Deşt Erçi) ilçelerinde, Herat iline bağlı (Gülran, Guriyan, İncil, Zindecan, Kışk, Kühsan ilçelerinde ve Torgundi Şehri, Herat Şehri)'nde, Badgis iline bağlı (Marıçak ve Şak bölgeleri)'nde bulunur. Aynı zamanda azınlık olarak Samangan, Baglan, Tahhar, Kabil, Parvan ve Hilmand gibi illerinde de yaşamaktadırlar (Yaver, 2021: 83; Noor, 2023: 211-212). Afganistan Türkmenlerinin ilçe bazlı yerleşim bölgeleri aşağıda harita üzerinde gösterilmiştir.

Türkmenler arasında *yedi arkani bilmek şertdir* şeklindeki sözden de anlaşıldığı üzere Türkmenlerde tarih ve soy bilinci yüksek olup onların çoğu soy bilgilerine vakıftır; bu bilinçleri sayesinde kimliklerini, dillerini ve kültürlerini oldukça korumaya çalışmışlardır.

Afganistan Türkmenlerinin Yerleşim Bölgeleri

Türkmenler, Afganistan'ın farklı bölgelerinde yaşamakta olup, ülkenin büyük etnik gruplarından birisini oluşturmaktadır. Afganistan'da bulunan Türkmenlerin büyük kısmı Ersarı (Afganistan Türkmenlerinin bulunduğu bölgelerin tümünde Ersarı boyu bulunur) boyuna mensuptur. Bundan başka da Teke (Afganistan'ın Herat şehrinde ve Balh illerinin Bermezid köyünde bulunur), Saruk (Bunlar çoğunlukla Herat iline bağlı Gülran, Kişk, Guriyan, Kühsan, Zindecan, İncil, Herat şehrinin merkezi ve Faryab iline bağlı Dere-i Şah köyünde, Balh iline bağlı Bermezid köyünde ve en son da Badgis iline bağlı olan Maru Çak köyünde yaşamaktadır), Yomut (Herat şehrinde, Badgis'in Maru Çak köyünde, Balh ilinin Devletabad ilçesinde bulunurlar), Avşar (Kabil'in Nanki Afşar ve Darul Aman bölgelerinde ve Herat'ta bulunurlar), Salcuk "Kınık" (Cevzcan iline bağlı Saltuk, Şekerek Bazar ve Yandak köylerinde bulunurlar) boyları da bulunmaktadır (Rasekh Yıldırım, 2015: 198-203; Yaver, 2021: 83).

Böylece farklı bölgelerde bulunan Türkmenlerin küçük kısmı şehir merkezlerinde ticaret ve devlet memuru olarak çalışırken büyük kısmı ise tarım, hayvancılık ve halıcılıkla uğraşarak kırsal bölgelerde bulunmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan Türkmenlerin, okuma yazma oranı düşük olduğundan bazı sosyal ve kültürel etkinliklerden uzakta kaldığını ve devlet

idarelerinde çalışanlarının sayısının az olduğunu görüyoruz. Buna rağmen hala bazı ailelerin kız çocuklarını okula göndermekten imtina ettiklerini de biliyoruz. Bu nedenlerden dolayı genel olarak Türkmenlerin siyasi, iktisadi, eğitim, kültürel vb. durumlarına bakıldığında, bölgede bulunan diğer etnik gruplarından geride kalmıştır. 2 ila 3 milyon arası tahmin edilen Türkmenler, ihtiyaç duymadığı takdirde nüfus belgesini bile almaya ilgili göstermiyor. Bu durum, onların sosyal hayatını ciddi bir şekilde etkilemektedir (Rasekh Yildirim, 2015: 205-206).

2. Türkmen Kızları ile İlgili Gelenek ve Görenekler

Afganistan farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmakla birlikte, farklı gelenek ve görenekleri de kendinde bulunduran bir ülkedir. Her etnik grubun kendine özgü gelenekleri olup, günlük hayatta uygulanarak, ülkede kültürel farklılıkları oluşturmaktadır. Afganistan'da bulunan Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve diğerlerinin bir biriyle kültürel açıdan küçük benzeşmeleri söz konusu olsa da, Türkmenler ve Özbekler bu benzeşmelerden müstesnadır. Türkmenler ve Özbekler, uzun zamandan beri dedeleri tarafından uygulanmış, günümüze kuşaktan kuşağa aktarılmış, özünde saflığı, sadakati, iyiliği, doğruluğu bulunduran bir sözlü kültüre sahiptir. Daha önce de ifade edildiği gibi Türkmenler ve Özbekler ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyinde bulunup, çoğu bölgelerde komşu olarak yaşamaktadırlar. Bu nedenle bunların birçok adetlerinin ortak olduğu ve bazılarının da farklı olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Afganistan Türkmenlerinin adetleriyle ilgili çok az akademik çalışmaya rastlanmaktadır. Bu nedenle çalışmak istediğimiz konunun çoğu kısmını yazılı kaynaklardan bulamadığımızdan dolayı ağırlıklı olarak bölge halkının sözlü geleneklerine dayanarak yola çıkmak uygun görülmüştür. Konunun daha sade ve anlaşılır olması için, şu başlıklar altında incelenmesi yararlı olacaktır.

1. Bebeklik ve Ergenlik Dönemleri İle İlgili Adetler

2. Gençlik Dönemi İle İlgili Adetler

2.1. Bebeklik ve Ergenlik Dönemleri İle İlgili Adetler

2.1.1. Müjdeleme

Müjdeleme Türkmenlerde *Buşluk* olarak adlandırılır. *Buşluk* Türkmen ailelerinde birinci olarak dünyaya inen çocuk için uygulanan merasimdir. Bu merasim, ikinci, üçüncü, ... doğan çocuklar için birinci kadar yaygın ve şenli değildir. Tören şöyle başlıyor: Önce de söylediğimiz gibi yeni evlenmiş olan çiftlerin çocuk dünyaya getirmesini dört gözle bekleyen kaynana, çocuk doğduktan hemen sonra ailedeki küçük çocukları toplar ve onlara yeni doğan çocuğun dünya inme haberini, tüm akrabalara ve komşulara yaymalarını talimat verir. Çocuklar da övünerek tek tek komşuların evlerini gezerek *filanının oğlu ya da kızı oldu buşluk* haberini tüm komşularla paylaşır. Komşular da haberi paylaşan çocuklara para, tatlı, şeker gibi şeyler verir. Çocuğun doğumundan haberdar olan komşular, birkaç gün sonra bazı hediyeler ile birlikte “filanının çocuğu olmuş, yaşı uzun olsun demeye gedelim” diyerek hediyelerle beraber çocuğun ve annesinin durumunu sormak için yeni doğan çocuğun evine giderler. Komşular, yeni doğan çocuğu kutlu olsun diyerek sağlam ve yaşının uzun olması için Allah’a dua ederler.

2.1.2. Ad Verme

Bu merasim Türkmenlerde *At Goyma* olarak adlandırılır. Çocuğun doğumundan dört beş gün sonra yapılan bir törendir. Bu törenden önce, yeni doğmuş çocuğun kulağına köy imamı ya da köyün yaşlı bir aksakalı tarafından Ezan okunması gerekiyor. Ezan okunduktan sonra eğer önceden uygun bir isim bellensmiş ise hemen çocuğun kulağına söylenir. Eğer o zamana kadar bulamadıysalar, sonradan da koyulabilir. Ad konusunda önemli olan şey, çocuğun isminin iyi ve anlamının da güzel olmasıdır. Ancak çocuk isminin bırakılmasında dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır, o bırakılacak olan ismin Arap ve Fars kökenli sözlerden kaynaklanmasıdır. Ama buna rağmen bazı Türkmen ailelerinde dede ismini toruna vermek geleneği hala devam ediyor. Bu gelenek Türkmenlerin büyüklerine olan hürmeti ve saygısından kaynaklanır.

2.1.3. Kırk Çille

Çille, Fars Dilindeki *çihil* sözünden olup kırk anlamında kullanılır Bu söz Türkmen Türkçesindeki kırk sözüyle birlikte bir adet ismi olarak karşımıza çıkıyor. Bu adet şöyle gerçekleşiyor: Türkmenlerde yeni doğan bebek kırk güne kadar iyi korunur ve dışarıdan gelen kimseye kolay kolay gösterilmez, hatta yakın akrabaları bile bebeğin bulunduğu odaya giremez. Eğer girmek isterse, önce bebek odadan dışarıya çıkartılır ve onlar girdikten sonra bebek içeriye getirilir (Noor, 2023: 213). Gelen insanların gölgesi düşmesin diye böyle yaparlar. Bu âdetin temel anlamı şöyledir: bebeğin doğumu bir aydan fazla olup kırk güne ulaştığında, bebek iyice yıkanılır, temizlenir ve yeni elbiseler giydirilir ve aynı zamanda *Boğursak* (bir ekmek türü), şeker, tatlı gibi şeyler komşulara dağıtılır. Böylece bu merasim Kırk Çille adıyla adlandırılır (Farzad, 1397: 286).

2.1.4. Saç ve Tırnak Kesme

Türkmenlerde *Saç* ve *Dırnak alma* olarak adlandırılan bu merasim şöyle uygulanır. Türkmenlerde saygı gereği bebeğin ilk defa saç ve tırnakları, bebeğin anne ve babası tarafından değil de onun dayısı ve halası tarafından kesilmesi uygun görülür. Bebeğin saçını ve tırnağını kesmek istediklerinde, bebeğin dayısı ve halası birkaç yakın akrabalar ile birlikte öğle ya da akşam yemeğine davet edilir; yemekten hemen sonra dayısı bebeğin saçını kesmeye ve halası da tırnağını almaya başalar. Saç ve tırnak kesildikten sonra, dayısı ve halası bebeğin önüne biraz para bırakırlar. Buna karşın bebeğin annesi de her birine elbiselik, şeker, tatlı gibi şeyler hediye olarak verir ve hep birlikte bebek için dua okurlar.

2.1.5. Diş Çıkarma

Türkmenlerde bu merasime *Diş Patrak* denilir. Bu sözün en önemli yönü, bebek dişinin mısır gibi patlayarak hemen çıkmasından kaynaklanır. Bebek bir yaşına girer girmez *Diş Patrak* merasimi uygulanmaya başlar. “Diş Patrak”, “diş” bildiğimiz diş, ama “patrak” sözünün ise mısırın ateş vasıtasıyla açılması (patlaması) esnasındaki sesin çıkmasıyla ilişkilendirilir. Bu merasim bebeğin dişinin çıkarmasıyla ilgili olup, aile bireyleri, yakın akrabaları akşam

veya gündüz bir araya toplanıp, mısır patlatırlar. Mısırın yanında şeker, tatlı, kuruyemiş gibi şeyler karıştırılarak bir kısmı komşulara dağıtılır. Diğer bir kısmı ise evin ortasında bulunan ve çevresi akrabalarıyla çevrilen bebeğin üzerine serpilir (Farzad, 1397: 286).

2.1.6. İlk Yürüme

Türkmenlerde *Adım Çörek* olarak adlandırılır. Bu âdetin uygulanma zamanı ailenin durumuna bağlı olarak ortaya çıkar. Bazı ailelerde *Diş Patark* ile birlikte, ama bazılarında ise ayrı bir merasim olarak uygulanır. Bu merasim çocuğun ilk defa adım atmasıyla ilişkilidir. Bu merasim de aynı *Diş Patrak* âdeti gibi bebeğin bir yaşını doldurmasından sonra ortaya çıkar. Bunun için birkaç tane Çörek hazırlanır. Çörek; Bu merasime özel hamurdan yapılan yuvarlak ve küçük ekmek türüdür. Çörekle birlikte birkaç tane yumurta kaynatılır. Bu merasim için çocuğun yakınları da davet edilir. Çocuğu evin ortasına getirerek bir kişi onun dik durmasına yardımcı olur. Dik duran çocuğun arkasından önüne doğru iki ayağının arasından bir kaç çörek ya da yumurta bir kişi tarafından yuvarlandırılır. Bunun anlamı şöyle özetlenir; çocuk adımını yuvarlanan çörek ya da yumurta gibi kolay atsın ve çabuk yürümeye başlasın diyerek hazırlanmış çörek ve yumurtalar; tatlı, şeker gibi şeyler ile birlikte komşulara dağıtılır.

2.1.7. Eğitim

Türkmenlerin bölgelerinde anaokulların bulunmadığından, bölge halkı çocuklarının bir yandan ilkokul hazırlığı öte yandan da dini bilgiler edinmeleri için her köyde bulunan camii imamından (Molla) dini eğitim almasını sağlar. Çocuklar daha küçük yaşlarında Molla'ya gider ve Arap alfabesinden başlayıp, Şehadet Kelimesi, Namazın nasıl kılınması, Kuran'dan bazı küçük surelerin ezberlenmesi ile devam ederek diğer dini kitapları okurlar. Bu süre içerisinde çocuklar, hem ilkokula hazırlanmış hem de dini bilgileri edinmiş oluyorlar. Dini eğitimini alan yedi sekiz yaşlarındaki çocuklar, ilkokula başlarken hiç bir zorluk çekmeden derslerine devam edebilirler. Ancak Türkmenlerde önem verilen konu, çocuğun Molla'ya ilk defa babası veya amcasıyla birlikte gitmesidir. Çocuğun babası camii imanına çocuğuyla birlikte bazı hediyeler götürür ve *Sünki meniñki, eti seniñki* (kemiği benim, eti senin)

diyerek çocuğunun iyi terbiye edilmesini vurgular. Böylece Molla eğitimi devam eder (Yaver, 2021: 84-85).

Çocuk sekiz yaşına girdiğinde ilkokula kayıt yaptırmak için yine aile büyüklerinden birisi onu okula götürür ve kayıt yaptırır. Afganistan'da okullar, ilkokul (1.-6. Sınıfa kadar), ortaokul (7.-9. Sınıfa kadar) ve lise ise (10.-12. Sınıfa kadar) olmak üzere üç gruba ayrılır. Aynı zamanda eğitim sistemi ilkokuldan lisans seviyesine kadar ücretsizdir. Bu kolaylıklara rağmen eğitilmiş aileler dışında bazı aileler çocuklarını okutmazlar. Özellikle kız çocukları büyüyünce okuldan alırlar ve hatta bazı ailelerde erkek çocuklarını bile türlü sebeplerden dolayı okula gitmesi için zorlamazlar. Ama buna karşın, çocuklarının liseyi bitirmesi, yüksek eğitim alması ve gelecekte iyi mevkilerde çalışmaları için çaba göstermekte olan aileler de az değildir (Yaver, 2021: 83-85).

Burada konuyla ilgili söylemek istediğimiz şudur: çocuklar küçük yaşlarında aileleri tarafından eğitime yönelik teşvik edilirken, büyüdüklerinde ise okulu bırakmalarını isteyip erkek çocuklarının iş hayatına atılmalarını ve kız çocuklarının ise ev işleriyle uğraşarak halı dokumalarını tercih ederler. Böylece çocuklarının okuma özgürlüğünü ellerinden alarak toplumda ve özellikle de Türkmenlerin arasında okuryazar oranının yüksek olmamasına neden olurlar.

2.2. Gençlik Dönemi İle İlgili Adetler

Eğitim hayatından uzakta kalmış Afganistan'da bulunan bir Türkmen kızı gençlik dönemine geldiğinde ilk karşılaşacağı şey düğündür. Ailesi tarafından okuldan mahrum edilen ve okuma yazmayı bilmeyen bu kızlar, hayatı boyunca ev işlerini yapmaya ve halı dokumaya mahkûmdur. Afganistan'da **hâlâ** ataerkil aile yapısı hâkim olduğu için kadınlar büyüklerinden izinsiz evden çıkamamakta ve bir yere gitmek istediklerinde ise önce aile büyüğünden izin alarak ve akrabası olmayan, yabancı kişilere yüzünü göstermemesi için de Burka (baştan Ayağa kadar örtülen bir tür elbise) kullanmak durumundadır. Bu durum, kırsal bölgelerde **hâlâ** gücünü korurken şehirlerde bulunan eğitilmiş ailelerde değişmeye başlamıştır.

Önce de belirttiğimiz gibi, Türkmen kızları gençlik dönemine geldiğinde onun için en çok düşünülen şeylerden bir tanesi düğündür. Her anne, kızını uygun bir gençle evlendirip onların ömrünün sonuna kadar mutlu bir hayat geçirmesini ister. Aslında gençlik dönemi ile ilgili ele alınması gereken pek çok konu olmakla birlikte genç kızlarla ilgili en göze çarpıcı gelenek düğün gelenekleridir.

2.2.1. Düğün

Türkmenlerin en önemli adetlerden biri evlenme ve düğünü merasimidir. Düğün merasiminin Türkmenlerde ayrı bir yeri vardır. Türkmenlerde düğün, her aşaması farklı kavramlarla ifade edilen çeşitli merasimlere sahiptir (Soofizadeh, 2018: 99). Türkmenlerde düğün anlamına gelen *Toy* kavramı, insanların bir araya gelip birlikte yemek yemeleri ve neşeli vakit geçirmeleri ile ilgilidir. Ayrıca Afgan Türkmenlerinde düğün denildiğinde genellikle evlenme düğünü akla gelmekle beraber çeşitli merasimler için de toy terimi kullanılır; örneğin *Sünnet Toyu, Aylu Toyu, Hacı Toyu, Peygamber Toyu, Pata Toyu, ...* vb. Aşağıda Afgan Türkmenlerinin evlenme düğününün aşamaları hakkında kısa bilgi verilmiştir.

2.2.1.1. Nişan Töreni

Nişan töreni Türkmenlerde *pata Toyu* olarak adlandırılır. Pata, sözü Fatihâ okumak anlamına gelen bir sözdür. Türkmenlerde bir işe başlamadan önce ve işi tamamladıktan sonra Fatihâ okunur ve sadaka verilir. İki gencin yeni hayatının başlangıç günü olarak bilinen pata Toyu, iki sözden oluşmaktadır. Pata (Fatihâ okumak ve dua etmek) ve toy (hoşluk, şenlik) anlamındadır. *Pata Toyu*'nun anlamı, önce Fatihâ okunup dua edilerek ardından düğüne başlanır.

Türkmenlerin evlenme düğününün ilk aşaması, baba ve annenin çocuğunu evlendirmesi için karar vermeleri ve uygun görülen kızın babasının ve ailesinin görüşünü ve onayını almak için erkek taraftan gelen kız isteme merasimidir (Soofizadeh, 2018: 99).

Pata Toyu merasimi Türkmenlerde şöyle gerçekleşir: kız, erkeğin ailesi tarafından uygun görüldükten sonra evlenecek erkeğin halası, teyzesi gibi dört

ya da beş tane yakın akrabası ellerinde sofraya dolusu *nanlar* (ekmekler) ile kızın evine gelir ve *allahnıñ emri ve peygamberiñ kavlı bilen gyzıñızı oğlumıza isliyors* diyerek kız istenir. Eğer kızın babası, annesi, aile bireyleri ve kızın kendisi istekli iseler, onlardan birkaç gün zaman istenir. Eğer istekli değil iseler hemen istemediklerini dile getirirler. Böylece birkaç gün geçtikten sonra kız tarafı kesin kararını erkeğin ailesine bildirir. İki taraf anlaştıktan sonra, kızın ailesi bir ziyafet hazırlayarak erkeğin tarafından gelen misafirlere *göştili palav, süyci* ve *çay* (etli pilav, tatlı ve çay) gibi yiyecekler dağıtır. Yemeğin ardından *planıñnıñ oğlı palanıñnıñ gyzı bilen geleşdi* (falanının oğlu falanının kızıyla nişanlandı) diyerek herkese duyurulur. *Geleşmek* ya da *Adağlanmak* sözleri, Türkmenlerde genellikle erkeğin bir kızla nişanlanmasını anlatan bir terimdir. Buna karşın *Pata* sözü ise kızın bir erkekle nişanlı olduğunu anlatan bir söz olarak karşımıza çıkmaktadır. Nişan töreni gerçekleştiikten sonra iki taraf birbirlerine *ğuda* (dünür) diye hitap etmeye başlarlar (Makhdom, 2016: 57).

Eğitim hayatından uzakta kalan Türkmen ailelerinde oğlunu ve kızını erken yaşlarında (16-20) evlendirme geleneği hala bazı köylerde görünür. Ama küçük yaşlarında nişanlı olsalar bile evlenene kadar 3-5 yılı ve hatta 5-8 yılı arkalarında bırakan gençleri görüyoruz. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Türkmenlerin arasında kızın başlık parasının aşırı yüksek olmasıdır. Afganistan gibi sıkıntılı ve işsizlik oranının yüksek olduğu bir ülkede, başlık parasını temin etmek ve zamanında düğün yapmak, evlenecek delikanlı için kolay değildir. Bundan dolayı ülkede iş bulamayınca çalışmak ve para biriktirmek için yurt dışına (Türkiye, İran ve batı ülkelerine) çıkmayı tercih ederler. Uzun süre yurt dışında kalarak başlık parasını biriktirip evlenmek için ülkesine dönerler. Böylece nişandan itibaren evlenene kadar epey zaman geçmiş olacaktır.

2.2.1.2. Başlık Parası

Türkmenlerde başlık parası *galıñ* olarak adlandırılır. Nişan töreni gerçekleşmeden önce iki taraftan (erkek ve kız) dört ya da beş kişi bir yerde toplanarak düğünün tüm şartlarını ayrıntılı bir şekilde konuşurlar. Ancak bu konuşmaların arasında en önemli olan şey kızın başlık parasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkmenlerde başlık parası yüksektir. Taraflar epey

zaman konuştuğundan sonra ve başta başlık parası olmak üzere düğünün diğer şartları hakkında belirli bir karara varıldıktan sonra kız tarafı birkaç adet ekmek ve bir miktar tatlıyı *Duz Dádışma* (tuz alışma) ve *ağzı şirin etme* (ağzı tatlandırma) anlamında erkeğin yakınlarında verir. (Abdulla, 2017: 65).

2.2.1.3. Hediyeleşme

Hayıt sözü, Türkmenlerde bayram anlamında kullanılır. *Hayıtlık* ise bayramlarda erkeğin ailesi tarafından kızın ailesine götürülen hediyelere verilen bir terimdir. Nişan töreni yapıldıktan sonra, erkeğin ailesi kızın ailesiyle iletişimini güçlendirmeye ve arttırmaya başlar. Bu nedenle erkeğin ailesi kızın ailesine bayramlarda ve yeni yılda bazı hediyeler götürürler. Ramazan bayramlarında *süyci, iymiş, köyneke* (tatlı, kuru yemiş, elbise) gibi şeyler ve Kurban bayramlarında da ilave olarak koyun eti de birkaç kişi eşliğinde erkeğin ailesi tarafından kızın ailesine götürülür. Aslında bu gelenek taze yılda (21 Mart) ve meyve mevsimlerinde de tekrarlanır.

2.2.1.4. Nikâh Tarihini Kesinleştirme

Türkmenlerin arasında bu merasim *Sebet Alma* (kızın sağlık durumu ile ilgilidir. Öte yandan bu kavram, Türkmenlerin kültüründe hangi ayın hangi gününün evlenme düğünü için uygun görülmesi ve uğur getirip getirmeyeceği ile ilgilidir) olarak adlandırılıp çok önemli yere sahiptir. Nikâhtan yaklaşık bir hafta veya on gün önce kız ve erkeğin ailesi tarafından birkaç yaşlı adamlar bir yerde toplanarak düğünün nasıl ve ne zaman yapılacağı hususta fikir alışır. Taraflar konuştuğundan sonra belli bir tarihi gelin alma tarihi olarak kesinleştirirler. İki taraf hem düğün yapılacak tarihine kadar hazırlanmış olacaklar. Böylece *palanının sebedi alınmıştır* (falanının düğün tarihi kesinleştirilmiş) diyerek herkese duyurulur. Bu haberi duyan erkeğin ve kızın yakın akrabaları da düğün için hazırlıklara başlarlar (Nazari, 2016: 79-80).

2.2.1.5. Hediye Verme

Sebet belli olduktan sonra evlenecek kız *coraları, dostları* (arkadaşları) tarafından öğle ya da akşam yemeğine davet edilir. Yemeğin ardından evlenecek kıza arkadaşları tarafından bazı hediyeler verilir. Bu hediyeleri Türkmenlerde *goşant* olarak adlandırılır. *Goşant*, (koşmak fiilinden olup

eklemek, katkıda bulunmak anlamlarında kullanılır). Bu hediyeler ev eşyaları ve elbise gibi şeylerden oluşur. Evlenecek kıza verilen *goşant*, genelde iki açıdan önemlidir: birincisi, evlenecek arkadaşına samimiyetini göstermek. İkincisi de kızın ev eşyalarının eksiklerinin doldurulması için katkıda bulunmaktır.

2.2.1.6. Kızın Evine Hediye Götürme

Tokkuş, Gelin alma töreninden iki veya üç gün önce gerçekleşen bu merasim, Türkmenlerde *Tokkuş* olarak adlandırılır. *Tokkuş*, erkeğin ailesi tarafından kızın ailesine götürülen bazı hediyelerdir. Bu hediyeler, elbise, tatlı, şeker, *gatlama* (hamur inceltip bir birinin üzerine kat kat bırakılarak yağla pişirilen bir ekmek türü), koyun gibi şeylerden oluşup, erkeğin yakınları ve köyün birkaç kadını tarafından kızın evine götürülür. Kızın evine ulaşana dek genç kızlar tarafından *noy noy* (düğünlerde kızlar tarafından söylenen bir tür şarkı) söylenir. Böylece tüm hediyeler kızın annesinin eline ulaştırıldıktan sonra bu merasim sona erir (Abdulla, 2017: 64).

2.2.1.7. Kına Gecesi

Bu merasim Türkmenlerde *meylis gıycesi* olarak adlandırılır. Merasim şöyle başlar: genelde *meylis gıyesi*, gelin alma töreninden bir gece önce yapılan bir merasimdir. Aslında bu gece, kızın tüm aile bireyleri ve yakınlarıyla vedalaşma gecesidir. Çünkü kız, yarından itibaren anne ve babasının evinden ayrılarak yeni bir hayata adım atacaktır. Bu nedenle bu gece evlenecek kız için, en önemli ve hasret dolu bir gece olarak bilinir. *Meylis gıycesi*, kızın tüm yakınları, akrabaları, arkadaşları kızın evinde toplanarak onunla vedalaşırlar (Makhdom, 2016: 59).

2.2.1.8. Gelin Alma

Meylis gıycesi'nin ertesi, sabah erkenden komşular ve akrabalar evlenecek erkeğin evinde toplanırlar. Genelde Türkmenlerde gelin deve ile getirilir. Ama günümüzde deve yerini arabaya vermeye başlamıştır. Köy halkı güneş doğumundan sonra erkeğin evinde toplanıp kızın evine gitme için hareket etmeye hazırlanırlar. Önce süslenmiş gelin arabası ardından da öbür arabalar sırayla hareket etmeye başlar. Bu süslenmiş arabayı Türkmenler *gül poş* olarak

adlandırır. Yaklaşık yirmi veya otuz arabayla birlikte gelini götürmek için kızın evine doğru gelinir. Türkmenler, Gelini götürmeye gelenleri gelin alıcı ve kız verecek aileyi ve onların yakınlarını ise kız verici diye adlandırırlar. Kız vericiler, gelin alıcılara etli pilav dağıtır ve yemeğin ardından da genç yiğitler gelinin tüm ev eşyalarını damadın evine götürmek için büyük bir arabaya taşırlar. Aynı zamanda damadın birkaç yakını gelinin bulunduğu odanın önüne gelerek içeriye girmek ve gelini götürmek için kız vericilerden izin vermelerini isterler. Ama gelinin yakınları onların kapıyı açmalarına izin vermeyip biraz bekletirler. Bu bekletmeyi Türkmenler *gapı tutar* olarak adlandırır. Aslında Gelin alıcı onların niye odanın kapısını açmaya izin vermediklerini bilir. Çünkü bu gelenek, uzun süre Türkmenlerin arasında yaygın olduğu için gelin alıcılar hazırlıklı gelmişlerdir. Kapıyı tutanlar, istediğini gelin alıcılardan elde edene kadar onları bekletmeye devam ederler. Sonunda istedikleri gelin alıcılar tarafından kabul edilir ve gelini götürmelerine izin verirler. Genelde kapıyı tutanlar için bir miktar para ya da altın verilir. Gelin odadan çıkarıldıktan sonra iki yengenin (kızın yakınlarından olan iki yaşlı kadın) eşliğinde arabaya bindirilir. Böylece gelin evinden çıkarıldıktan sonra iki yengesiyle birlikte gelini götürmeye gelen akrabaları eşliğinde damadın evine doğru hareket edilmeye başlanır. Öğleden önce gelin, damadın evine getirilir ve akşama kadar damadın kız kardeşleri ve köyün genç kızlarıyla birlikte bir odada bulundurulur. Gelin alma törenine damadın katılma şansı yoktur. Gelin, damat katılmadan eve getirilir. Ancak nikâh kıyıldıktan sonra damat ve gelin bir birini görebilir (Abdulla, 2017: 67; Farzad 1397: 289-290).

2.2.1.9. Nikâh Kıyma

Bu merasim Türkmenlerde *Nikâh kıyma* olarak adlandırılır. Nikâh töreni, genellikle Türkmenlerde gece gerçekleşir. Gece saat on civarında gelin ve damat ile birlikte köyün imamı ve damadın yakın yaşlı birkaç akrabası evlenecek erkeğin evinde bir araya gelerek nikâh kıyılmaya merasimi gerçekleştirir. İmam, nikâh surelerini okuduktan sonra damattan üç defa evlenmek istediği kızı, eşi olarak kabul edip etmeyeceğini sorar. Damattan üç defa evet cevabını duyan imam, kızıdan da aynı soruyu sorar. Ancak kız, imamın sorusuna utançtan dolayı bir veya iki defasında cevap veremez. Ama

üçüncü defa sorulduğunda evet diyerek cevap vermeye çalışır. Böylece kızdan da üç defa evet cevabını duyan imam, ikisini karı koca olarak ilan eder ve sonunda da hep birlikte ikisinin ömür boyu mutlu olmaları için dua ederler (Abdulla, 2017: 73).

Türkmenlerde damadın evine yeni gelin olarak gelen kızdan beklentiler çoktur. Gelinin ev işlerine katkısı daha nikâhtan bir gün geçer geçmez sabah erkenden Kaynata ve kaynanasına abdest suyunu dağıtmasıyla başlar. Sabah namazı için abdest suyunun kaynata ve kaynanaya yeni gelin tarafından dağıtılması bir gelenek haline gelmiştir. Bu süreç yaklaşık otuz kırk güne kadar devam etmektedir. Ancak otuz veya kırk güne kadar evin diğer işlerini geline yaptırmazlar. Bu süre devamında gelin, evin diğer işlerinin nasıl yapılacağı hakkında bilgi sahibi olur ve yeni evine alışmaya çalışır.

Türkmen aileleri genellikle kalabalık olur. Ailede, damadın babası, annesi, kız kardeşleri, evlenmiş ve evlenmemiş erkek kardeşleri ve diğer aile bireyleriyle yaklaşık 20-30 kişi olarak bir büyük avluda yaşarlar. Bu kalabalığa alışamayan gelin, ilk günlerinde çok sıkıntılarla karşı karşıya gelir. Bir yandan kendi ailesine olan hasreti, öte yandan da yeni evine alışamadığı ve işlerinin yoğun olduğu, onun için huzur bozucu ve can sıkıcıdır. Gelin, bu zor süreci atlayıp biraz rahatlamak istediğinde ise kaynananın çocuk merakı ortaya çıkar. Kaynana, çiftlerin hemen çocuk dünyaya getirmelerini ister. Bu konuda eğitilmiş aileler dışında bazı ailelerde evlendikten hemen sonra çocuk dünyaya getirmek bir gelenek haline gelmiş desek de yanılmayız.

2.2.1.10. Yengeyi Gönderme

Türkmenlerde *yenge gayıtma* olarak adlandırılan bu merasim, gelin ile birlikte gelen iki yengenin saygıyla kızın annesinin evine gönderilmesiyle ilgili olan bir törendir. *Yenge gayıtma* töreni genellikle nikâh gecesinin ertesi, sabah kahvaltı saatlerinde gerçekleşir. Akrabalar, komşular yemeğe davet edilir. Gelenlere etli Pilav (yağ, it, soğan, pirinç, su, kuru üzüm, havuç hepsi bir arada büyük tencerede demlenip pişirilen Türkmenlerin geleneksel yemeği) dağıtılır. Böylece yemekten sonra iki yengeyi bazı hediyeleri ile birlikte kızın annesinin evine kadar eşlik ederler (Abdulla, 2017: 88).

2.2.1.11. Gelin Selamı

Türkmenlerde gelin salam olarak adlandırılır. Nikâh gecesinin ertesi yeni gelin, sabah erkenden ilk kaynata ve kaynanasına selam verir ve sonra da köyün genç kızlarıyla birlikte tüm köyü dolaşarak köyde bulunan damadın yakın akrabalarına selam verir.

2.2.1.12. Tekrar Gitme

Türkmenlerde bu merasim *ğayta gitme* olarak adlandırılır. Nikâhtan yaklaşık yirmi gün geçtikten sonra gelin yeni evine babasını, annesini, kardeşlerini, arkadaşlarını ve yakın akrabalarını davet eder ve onlara etli pilav, meyve, tatlı gibi yiyecekler dağıtılır. Yemeğin ardından hepsi bir araya toplanıp gelini kendileriyle birlikte annesinin evinde birkaç gün misafir etmek için götürürler. Gelinin nikâhtan sonra kısa süre misafir olarak annesinin evinde bulunmasını Türkmenlerde *ğayta gitme* olarak adlandırırlar. Gelin yaklaşık on beş gün annesinin evinde kaldıktan sonra tekrar yeni evine götürülür.

2.2.1.13. Gelin Daveti

Türkmenlerde *gelin çakılık* olarak adlandırılan bu merasim, gelin annesinin evinde kısa müddet bulunduğu esnada uygulanır. Gelin annesinin evindeyken çocukluk arkadaşları onu yemeğe davet etmeye başlarlar. Bu süreç, gelin annesinin evinden yeni evine gönene kadar devam eder.

2.2.1.14. Damat Daveti

Bu merasim Türkmenlerde *giyev çakılık* olarak adlandırılır. *giyev çakılık* töreni, damadın nikâhtan sonra ilk defa kaynata ve kaynanasının evine davet edilmesi ile gerçekleşir. Bu merasimin uygulanma zamanı ailelerin durumuna göre değişir. Bazı ailelerde, gelin *ğayta gitme* töreninden yeni evine dönmeden önce, damat ve onun tüm aile bireyleri gelinin annesinin evine davet edilir ve damat, kaynanasının evine şeker, tatlı gibi hediyeler birlikte gelir. Gelen misafirlere etli pilav, çay ve şeker dağıtılır. Bu merasim aslında iki ailenin bir biriyle kaynaşması için yapılır. Böylece damat bundan sonra istediği zaman kaynanasının evine rahatça gelebilir. Bu merasim bazı ailelerde ise altı ay veya bir yıl hatta iki yıl sonra da uygulandığını görüyoruz (Abdulla, 2017: 89).

Sonuç

Çalışmada, Türkmen kızlarıyla ilgili adetlerini, bebeklik ve gençlik dönemlerine bölerek kısa bilgi verilmiştir. Afganistan'ın büyük şehirlerinde bulunan Türkmenlerin her iki döneme ait merasimler diğer etnik grupların etkisi ile bazı değişikliklere uğrarken kırsal bölgelerinde bulunan Türkmenlerin arasında oldukça muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Bu merasimlerden bazıları çok eski zamanlardan günümüze kadar ulaşmıştır. Örneğin düğün öncesi ve düğün esnasında uygulanan *sebet* ve *noy noy* gelenekleri dikkatimizi çekmiştir. Türkmenlerde düğünden yaklaşık on gün önce gerçekleşen *sebet* töreni, Afganistan'da bulunan diğer etnik gruplarından biraz farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. *Sebet* sözü, Arap kökenli söz olup Türkmenlerde sağlık, sağlıklı, uygun gün anlamlarında kullanılmaktadır. Türkmenlerin çoğu kültürlerine, sözlü geleneklerine ve dini inançlarına bağlı oldukları için hangi ayların hangi günlerinde düğün yapılması veya herhangi bir işin başlanması gerektiğini ve hangi günün uğur getirip getirmeyeceğini tahmin gözüyle bakarak kendilerince uygun olan tarihi belirlemektedirler. Öte yandan *sebet* töreninde, evlenecek kızın sağlık durumu da dikkate alınarak bölge halkının iş hayatına zarar vermeyecek şekilde uygun bir tarihi nikâh günü olarak kesinleştirmektedir. Bu tören Türkmenlerde her nikâh düğün öncesi kesin olarak yapılmaktadır. Bir de nikâh düğünlerinde kızlar tarafından söylenen *noy noy* ilgimizi çekmektedir. *Noy noy, teprek* (tef) eşliğinde kızlar tarafından söylenen bir tür türküdür. *Noy noy*, gelini götürmek için gelinin evine geldiğinde, gelin alıcı kızlar tarafından toplu bir şekilde söylenilmektedir.

Afganistan Türkmenleri, din, tarih, dil, edebiyat, kültür açısından bakıldığında oldukça muhafazakâr bir etnik grup olarak bilinmektedir. Afganistan'ın büyük şehirlerinde diğer etnik gruplarla birlikte azınlık olarak bulunan Türkmenlerin günlük hayatında ve bazı düğün geleneklerinde yaşadığı bölgenin etkisi güçlüyken kırsal bölgelerde yaşayan Türkmenlerin hayatının tüm alanlarında eski geleneklerin uygulandığını ve oldukça muhafaza edildiğini görmekteyiz.

Kaynakça

- Abdulla, Mohammad Qhasem, (2017). Afganistan Türlerinde Aile ve Evlilik: Andkhoy Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Farzad, Abdul Rahim, (2018). “Türkmen Milli Düğün Gelenekleri”, *Jawzjanan Dergisi*, Sayı 23, 284-290.
- Fidayi, Molla Devlet, (1490 H.K). Şecere-i Türkmeniye, Atak: Muhlus Zada Yayınları.
- Hajiyaralı, Farhad, (2011). Afganistan’ın Etnik Yapısı Ve Kimlik Sorunu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Makhdom, Abdulahad, (2016). Afganistan Türklerinin Sosyo-Kültürel Ve Dini Durumu: Mezar-I Şerif Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Nazarı, Mohammad, (2016). “Afganistan Türkmenlerinin Düğün Merasimi”, *Ülker Dergisi*, S. 1/İlkbahar, S. 79-84.
- Noor, Nooryghdi, (2023). “Afganistan Türkmenleri Ve Kültürüne Genel Bir Bakış”, *Jawzjanan Dergisi*, S. 40, S. 211-214).
- Öztürk, R., (2009). “Afganistan Türkmenlerinin Fergengi Encümeni ve Güneş Dergisi”, *Türk Studies Dergisi*, S. 4 (3), S. 185-186.
- Rasekh Yıldırım, Mohammad Saleh, (2015). Türkmenlerin Tarihi Ve Kültürü, 3. Baskı, Kabil: Alazhar Yayınları.
- Soofizadeh, Abdolvahid, (2018). Konargöçer Hazarötesi (İran) Türkmenlerinde Sosyo-Kültürel Ve Ekonomik Hayat, Editör: Mustafa Gökçe, Eren Fehmi Eroğlu, Altaylardan Toroslara Konargöçer Türkler, Muğla: Muğla Büyük Şehir Belediye Kültür Yayınları.
- Şahin, Savaş, (2016). “Afganistan’daki Türkmen Varlığı Ve Kültürü Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 5 (3), S. 2016.
- Yaver, Muhammed Beşir, (2021). “Bugünkü Afganistan’da Türkmen Türkçesinin Durumu”, *Varlık Dil, Edebiyat ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, S. 24 (2), S. 83-85.
- Ziyayi, Najiba, (2004). Afganistan Türklerinin Dini, İnanç ve Yaşayışları: Kuzey Afganistan Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.